

ФРЕНСКО ВЛИЯНИЕ В БАСНИТЕ И ЕПИГРАМИТЕ НА СТОЯН МИХАЙЛОВСКИ

СВЕТЛА ГУЛЯШКА-БАЛКАНСКА

В творческото наследство на Стоян Михайловски откриваме повече от 250 творби, обозначени като „басни“, но високите му постижения в този жанр не са повече от 30—40. Той не е родоначалник на баснята у нас. Първ в този жанр в нашата литература е бил първият български поет на новото време Петко Р. Славейков. От него имаме оставени преводи на Езопови басни, както и разработки и побългарявания на езоповски и криловски сюжети. Басни пишат и други български автори — Цани Гинчев, Иван Вазов и др. Но Стоян Михайловски, завършващ тази верига от баснописци в междинното време между двата века, *първ* издига баснята до нейните класически измерения и върхове.

Като всички свои предшественици в този специфичен жанр и Михайловски заимствува своите сюжети: това е едно „узаконено“ явление — най-разпространените сюжети в баснята изобщо представляват заемки от такива автори като Езоп, Федър, Лафонтен, Крилов и др.

За първ път Ст. Михайловски публикува басни през 1888—1889 г. в сп. „Библиотека Свети Климент“ (т. I, кн. 1—6), помества басни и в четирите части на „Novissima verba“ — 1889—1891 г., както и в „Книга без заглавие“ — 1892 г., сп. „Българска сбирка“ — цикъл от 106 басни, публикувани през 1914—1915 г., и накрая — в „Съчинения“, т. I — 1918 г.

Откъде е правил своите заемки нашият баснописец?

Френски възпитаник, той естествено ги прави от добре познати нему френски автори. (От Езоп и Федър Михайловски също заимствува сюжети, но това се е извършвало или чрез посредничеството на Лафонтен, или под влияние на френските им преводачи.)

Нека разгледаме особеностите на тези своеобразни въздействия и влияния в измеренията на баснята. Ще си позволим да номерираме разглежданите творби за повече прегледност.

Най-напред да се спрем върху най-популярните басни на Ст. Михайловски — „Бухал и Светулка“ и „Орел и Охлюв“.

1. „БУХАЛ И СВЕТУЛКА“

От тази басня са ни известни пет варианта. Първият, със заглавие „Светиш!“, се появява на страниците на „Библиотека Свети Климент“¹, а основният текст, който е най-известен, се публикува за първи път в „Novissima verba“ под заглавието „Бухал и Светулка“².

¹ Библиотека Свети Климент, 1889, т. I, кн. II, с. 105.

² Стоян Михайловски. Novissima verba. Русе, 1899, с. 69.

Да отворим една измежду най-предпочитаните книги от личната библиотека на писателя — „Trésor poétique“³. (Изобщо, докато разглеждаме басненото творчество на Михайловски, този сборник от поетичните творби на различни френски автори — най-често от XIX в., трябва да ни бъде под ръка.) Под № 3 в „Trésor poétique“ е поместена баснята на абат Лейе (Layet) — „Le Ver luisant et la Vipère“ („Светещият червей и Змията“), чийто текст е кратък и гласи:

Un ver luisant errait sous de vertes charmillles,
Un serpent s'en approche et lui perce le sein.
„Que t'ai-je fait? — dit-il au perfide assassin.
„— Tu brille!“⁴

(Един светещ червей под свежите лехи пълзеше,
Змия се някаква до него доближи и го ухапа.
„Какво ти сторих аз?“ — попита той коварния убиец.
„— Светиш.“)

Вместо змия Михайловски е използвал в своята басня бухал — символа на мракобесието. За удачното заместване на змията с бухал авторът вероятно се е подсетил от баснята на Флориан „Le Hibou et le Pigeon“ („Бухал и Гълъб“)⁵.

Ето началото на баснята на Стоян Михайловски:

Измежду полските трев
Блестеше в нощните тъми
Една светулка лъчезарна...
(С това си качество, уви, и тя е тъй зловещна,
като другите светители на нашата земица!)
Внезапно бухалът, врагът на всички светлини,
най-грозната, най-зловещата и най-коварна птица,
подгони светлата мушица.

С тези няколко реда Михайловски ситуира своето произведение. Действието на сюжета става у нас, на „нашата земица“, по времето на она мрачен режим, символизиран от бухала, преследващ „всички светители“. Михайловски пряко визираща режима на Стамболов. И още тук — противопоставяйки светлината на мрака, поетът постига не само идейно обобщаващо внушение, но придава на своята басня и *ярък политически характер*. С тези свои социално мотивирани качества „Бухал и Светулка“ далеч надхвърля — и идейно, и художествено — равнището на своя френски първоизточник.

Темата за борбата на светлината с мрака продължава да вълнува Михайловски, но не като абстрактна антитеза, а като остра политическа ситуация.

В сп. „Мисъл“ през 1894 г. Михайловски е поместил произведение, озаглавено „Из страшните години“. В него откриваме следната строфа:

Кой би могъл да запрети
със властта си мощна
на луната да не свети
в тъмнината нощна?

Не напомня ли това четиристишие забележителното Вазово „Не се гаси туй, що не гасне“?

³ Trésor poétique. 300 morceaux de poésie (Par Larousse et Boyer). Paris, 1857, p. 152.

⁴ Преводите на френските текстове са направени от Св. Гуляшка-Балканска.

⁵ Florian. Fables, p. 79.

През 1909 г. във в. „Ден“⁶ четем следната мисъл на Михайловски: „Печатната мисъл е фенер, а рицарите на нощните подвизания не обичат фенери!...“

Във все още непубликувания архив на писателя, в тетрадката „Varia“, обозначена с датата 26. XII. 1906 г., намираме и следното забележително стихотворение:

Подгонил бухалът светулка,
за да я клъвне... — „Що намери
у мене лошо?“ — „Светиш!“ — Мразят
зарята всички лицемери...
Знам! Тъй и мене ще подгонят
онез, които аз отбулям...
Знам! Тъй и ази ще си патя,
загдето язви не потулям...
Ала ще светя неуморно,
ала ще светя безпощадно, —
дори когато не остане
в света сърце за правда жадно!...

2. „ОРЕЛ И ОХЛЮВ“

Не по-малко известна от „Бухал и Светулка“ е баснята „Орел и Охлюв“. Появява се за първи път също в сп. „Библиотека Свети Климент“⁷, в цикъла „Декемврийска книга“, а малко по-късно — и в „Novissima verba“⁸.

Три са френските първоизточници, под чието влияние е писана тази басня. Първият се намира в „Trésor poétique“ под № 7⁹. Негов автор е абат Лейе:

Au sommet d'un arbre grimpé
Un jour l'oiseau du maître du tonnerre
y voit un limaçon: „Mes yeux m'ont-ils trompé?
Dit-il Non, c'est bien là l'excrément de la terre,
Et comment as-tu fait pour venir? — „J'ai rampé.“

(На самия връх на някакво дърво е кацнала
на господаря-гръмовержец птицата любима.
Съглежда охлюв: — „Очите ли ме лъжат?“ —
се тя запита: — „Не, това наистина е земният отпадък.
И как успя дотук да дойдеш ти?“ —
— „Пълзях.“)

Вторият — в друга басня със същото заглавие и с малки изменения — е творба на Формаж (Formage). Откриваме я в „Grammaire—Cours moyen“, Claude Augé, p. 92:

Sur la cime d'un pic, un limaçon grimpé
Fut, par un aigle aperçu d'aventure.
Comment à ce haut poste, oubliant ta nature,
As-tu pu t'élever? — dit l'oiseau. — J'ai grimpé.
Combien dans le siècle où nous sommes
De limaçons parmi les hommes!

⁶ Страници из мемоарите на Стоян Михайловски. „Волен печат и волнодумство“. — Ден, бр. 2006 от 29. X. 1909.

⁷ Библиотека Свети Климент, 1889, т. I, кн. III, с. 254.

⁸ Стоян Михайловски. Novissima verba, p. 71.

⁹ Trésor poétique, p. 152.

(Охлюв, възкачен върху върха на някаква скала,
от орела случайно бе съгледан.
— Как на поста тоз висок, забравил своята природа,
се ти добра? — запита птицата. — Пълзях.

Колко ги има и в нашия век
охлюви помежду хората.)

! Трети текст, озаглавен „Moyen de parvenir“¹⁰ („Начин за преуспяване“), принадлежи на Екушар Льобрен (1792—1807). Баснята съдържа поуката в самото си заглавие, и както личи — предшества първите два текста, които вероятно са написани по нейно подражание:

Un chaîne était sur la cime hautaine
Du mont Ida, roi des monts d'alentours;
Un aigle était sur la cime du chaîne;
Près de l'Olympe il y tenait cours,
A l'improviste apparaît au beau jour
Maître escargot, fier d'être au milieu d'elle.
Un courtisan dit: — Me suis — je trompé,
Insecte vil, toi qui n'eut jamais d'ailes,
Comment viens — tu jusqu'ici? — J'ai rampé.

(Връз гордий връх дъб се възвишава,
на хълма Ида, цар на хълмовете околвръст;
връз короната на дъба орел се помещава;
до самия Олимп двора си той настанява.
Но неочаквано посред бял ден се появява
господин Охлюв, горд, че в двора се и той възвисява.
Един придворен се разгневява: — Нима се лъжа аз?
Нищожна твар, която безкрила винаги била си,
как дотука се добра? — Пълзях.)

Текстът на Михайловски е по-близо до първите две басни. Но изводът, смисловата поука, е отразен точно при посочения най-стар първоизточник: начин за преуспяване.

Михайловски и тук конкретизира мястото на сюжетното действие:

На върха на една ела,
всред Стара планина...

Героите, а и мястото стават вече нашенски, български. Реещият се във висините орел е силно изненадан от *високата позиция*, която е заела една „нищожна гадинка“. Но той напразно е подценил охлюва. Тайната на неговото издигане е проста — *той е пълзял*.

За социално-политическия елемент, който Михайловски е вложил в своята басня, можем да съдим по следния пасаж, публикуван от него във в. „Камбана“¹¹:

... Е, добре — ето го охарактеризирано само с една думица българското публично бедствие: раболепието!

Ненапразно се провиква един от героите на Менандра: „Ако искаш да не паднеш — пълзи!“

Пред кого пълзят новобългарските първенци?

Пред държавния глава.“

¹⁰ Bibliothèque littéraire. Analyse et extraits de tous les chef d'œuvre de la langue française depuis 1600 jusqu'à nos jours. Paris, 1861.

¹¹ Камбана, г. V, бр. 1254 от 26. VI. 1911.

Стоян Михайловски е имал предвид низкопоклонничеството и угоди-
чеството на министри и царедворци пред жалката особа на омразния нему
Фердинанд.

„Колко пъти сме наблюдавали от 46 години насам културни българи:
икономисти, финансии, математици, книжовници, публицисти, учители,
адвокати, духовници, армейци — сѣ отбор хора, но лишени от всяко човешко
достоепие, — хора, в лицето на които се чете това неизменно житейско пра-
вило — *че само който пълзи — не пада!*“

Тези хора считат себе си за честити, че не живеят в оная мрачна епоха,
когато техните бащи носели червен фес. Да, те не носят на главите си червен
фес — като своите бащи: но те го носят в сърцата си!“

Така за последен път Ст. Михайловски прибегва до образите от баснята
„Орел и Охлюв“ през 1924 г.¹²

Като има предвид конкретната българска действителност и под влияние
на същите френски източници, Михайловски е написал и следните епиграми:

Лишен от дарби, вѣщ в пълзене: тез шест словца
рисува сума високопоставени лица.

(Непубликуван архив. Тетрадка „Varia“ № 8, датирано от 7. IV. 1902 г.)

От гладуване клето
за да се спаси — ето
рецептата на Влада:
който пълзи, не пада!

Стоян Михайловски често използва и епиграмата като сатирично оръжие.
В този жанр в нашата литература той няма достоен съперник.

Михайловски публикува за пръв път епиграми във в. „Светлина“¹³, под-
писани с псевдонима му De Profundis.

Епиграмите имат ярък политически характер и сочат, че Волтер е бил
един от безспорните учители на нашия автор и в този жанр. (През XVIII в.
във Франция епиграмата, обособила се окончателно като жанр, достига своя
разцвет. До най-високи върхове се издига сатиричната политическа епиграма,
чийто водещ автор е блестящият във всички жанрове Волтер.)

В епиграмата на Михайловски са спазени строго всичките ѝ жанрови при-
знаци, установени от френската традиция от първата третина на XVI в. до сре-
дата на XVIII столетие. Те са: лаконизъм, злободневна сатиричност и неочак-
ваност в развързката, постигната чрез игрослова.

У Стоян Михайловски критичните забележки по повод различните страни
на човешкото битие придобиват и универсална обобщеност, и остротата на
злободневен документ.

На краткост в израза и на точен прицел писателят се е учил от такива френ-
ски автори на епиграми, като:

Гомбо (1570—1656)

Дьо Каий (1604—1673)

Льобрьон (1729—1807)

Севолт дьо Сент-Март (1536—1623)

Освен във в. „Светлина“ Стоян Михайловски публикува епиграми в
„Книга без заглавие“ и сп. „Българска сбирка“¹⁴. Отделни епиграми се срещат
и в четирите части на „Novissima verba“ (1888—1889), и в „Съчинения“. Т. I
(1918), цикъл „Varia“, както и в неговите архиви.

¹² Вж. Стоян Михайловски. Неиздадени съчинения. Т. I. С., 1940, с. 103—104.

¹³ Светлина, 10 и 25. VIII. 1885.

¹⁴ Вж. Стоян Михайловски. Книга без заглавие. Ч. II. С., 1892; и Българска
сбирка, г. II и V, 1895 и 1898 г.

При писането на епиграми авторът често е използвал заемки и своеобразни „цитати“ от един френски сборник, озаглавен „Un Million de rimes gauloises“, Paris, 1857.

Ето един пример: Михайловски прави заемка от Лориман — от неговата епиграма „На Екушар Льобрьон“, гласяща:

Льобрьон от славата кога се препитава,
как страшно отслабва той тогава.

Епиграмата на Михайловски е:

Боян се храни с идеал
и слава
и става
от ден на ден все по-пустал.

Още една заемка на Михайловски, която той прави от сюжета на „Орел и Охлюв“:

Цял свят охти, ридае,
Иванчо зло не знае —
и никога Иванчо няма да пострада,
Защо ли? — Който пълзи, не пада!

И заемка от епиграмата на Понс-Дени Екушар Льобрьон, чийто текст е следният:

Ах, това нещастно ерудитче,
Приказва и казва
Всичко, що знае,
Но всичко туй, що казва — самият той не схваща.

У Михайловски подобна епиграма звучи така:

Драган владей пет-шест езика,
ала той не владей устата си — клетника.

Връщайки се отново към басните, можем да разгледаме и една друга, в която Михайловски осмива безгръбначието и безличността. Тя е озаглавена „Екът“ и е разработена по френски анонимен текст, който гласи:

— Echo rit, écho pleure; écho jure, écho chante
écho dit non, écho dit oui,
Tour à tour, sans effort, toujours d'après autrui
Des gens sans caractère image assez plaisante.
(Ехо се смее, плаче, кълне, пее,
и казва „да“, и казва „не“,
повтаря с леснина и винаги последно.
На хора безхарактерни изображение е то.)

В двата варианта на тази басня (публикувана от Иван Богданов)¹⁵ Михайловски се придържа към идеята на първоизточника. Но в първия вариант, отпечатан в „Железни струни“ в 1890 г., той чрез един свойствен нему и много характерен за начина му на писане похват амплифицира баснята: у него тя вече има двадесет реда и освен това поетът е разширил звукоподражателната способност на своя „ек“:

Ека кашли, ека пей,
екът киха и се смей;

¹⁵ Стоян Михайловски. Събрани басни. Подбор Ив. Богданов. С., 1943.

екът мисли, екът плаче,
блей, реве, подсвирва, грачи;
екът вика Да и Не;
всичките езици знае, —
едно подир друго повтаря — каквото
дочуе, доброто, нещастното, злото! . .

Другият вариант (издаден за пръв път от Ив. Богданов) е по-стегнат:

Ехо кълне, ехо се смей,
ехо реве, въздиша, пей,
ехо повтаря людски думи,
възпроизвежда людска мъдрост,
людски глуми;
ехо що представлява?
Човеци безхарактерни изобразява!

Можем да установим, че при писането на своите басни Михайловски си служи ту с амплификация, ту с лаконичност.

Друга басня — № 5 — съдържа пряка политическа насоченост: осмива мнимите герои от Сръбско-българската война през 1885 г., които обичат да си приписват чужди заслуги. Озаглавена е „Оса“.

Нейният първоизточник се намира в „Trésor poétique“, на с. 154 — „La Fourmi“ („Мравката“) от Вилие (1838—1889):

Sur les cornes d'un bœuf revenant de labeur,
Une fourmi s'était nichée.
D'où viens-tu, lui criait sa sœur,
Et que fais-tu si haut perchée?
D'où je viens? Peux-tu l'ignorer?
Répondit-elle. Ma commère. Eh! Nous venons de labourer!

(На вол един върху рогата, след работа завръщаш се,
мравка се бе настанила.

— Отде ти идваш? — сестра ѝ я запита, —
и тъй високо защо си се качила?

— Отде аз идвам? Нима не знаеш? —

отвърна тя. — Е, сестро, със вола ний орахме днеска!)

В баснята на Михайловски героите са поизменени: волът е станал войник, ранен в главата по време на Сръбско-българската война, а любопитната мравка, задаваща въпроси, е любопитен паяк (но втората замяна е с по-малко значение).

Съдържанието е разширено — на първо място чрез продължения диалог между паяка и мухата, като в него са обозначени и местата, където са се сражавали българските герои: Драгоман, Сливница, Гургулят.

Разширена е и поуката:

Тъй лъжат всички паразити,
тъй с людски подвизания безделникът се кити,
прокарва се за великан! . .

Гневният сатиричен изблик е направил автора по-многоговорен. В своята басня французинът Вилие се е съобразявал повече с Лафонтеновото правило, гласящо:

Голата поука отегчава.
Само разказът незабелязано ни я представя!

В по-второстепенните по значение басни на Стоян Михайловски първата част — разказът — все повече се съкращава за сметка на втората — поуката, която расте.

Докато Михайловски се движи в сферата на Езоповата традиция, продължена най-последователно във френската литература от Лафонтен, той съумява да създаде по-високохудожествени басни. Вън от тази традиция нашият автор, бързаш да изведе наизданието, все повече забравя и следното Лафонтеново предупреждение:

„La moralité est l'âme de la fable
et que le récit est le corps.“

(Поуката е душата на баснята, докато разказът
е тялото, което я носи.)

Завладян изцяло от преследването на високата идея, все по-често търсена в погрешна насока (поради мирогледни неясноти и идейни лутания), Стоян Михайловски понякога си служи с баснения жанр само за да има възможност по-бързо да изрече поуката. Такива чисто дидактични басни срещаме в голям брой по страниците на „Църковен вестник“, а също и в непубликувания му архив. Като пример можем да посочим баснята „Два съда“¹⁶.

№ 6 — „БУБА И ПАЯК“

Включена е в цикъла „Декемврийска книга“¹⁷ и считаме, че търпи влиянието на „L'araignée et le ver à soie“ на Le Bailly („Trésor poétique“).

„L'araignée en ces mots raillait le ver à soie:

„Bon Dieu! que de lenteur dans ce que tu fais.

Vois combien peu de temps j'emploie

A tapisser un mur d'innombrables filets“

„Soit, répondit le ver, mais ta toile est fragile;

Et puis, à quoi sert-elle? à rien.

Pour moi mon travail est utile;

Si je fais peu, je fais bien!“

(Паякът така на бубата копринена се подигравал:

— Боже мой! Как бавно всичко вършиш!

Погледай — на мене малко време е потребно

Мрежата си за да изплетя.

— И тъй да е — бубата отвърнала, — но мрежата ти тънка е;

и годна за какво е? За нищо!

За мен пък работата моя е полезна;

и колкото и малко аз да правя — добре е сторено от мене.)

Баснята на Михайловски е разширена: на първо място с многобройните си качествени пояснения, с които той надарява своите герои, с доста удължен диалог, и накрая — с факта, че авторът е променил финала, като дава последната дума на един „вещ Съдник“ — в лицето на слугинята Иванка. Но разказът е увлекателен, раздвижен и съдържа поуката в себе си: неоправданото съмнение винаги бива поставяно на мястото му.

В архивите на писателя е бил оставен и следният текст (цитиран от Иван Богданов в „Избрани басни“):

¹⁶ Църковен вестник, год. IX, бр. 37 от 18. IX. 1910 г.

¹⁷ Библиотека Свети Климент, 1889, т. I., кн. III, с. 254.

Коприената буба всеки хвалел... Паяк
намирал само, че била гнуснава...
Пчелата забелязала: — Не се чудете
на този господин; той за предач се дава
и от ругатия не знай да се въздържа,
за другите предачи реч когато става!...

Във втория текст Михайловски използва гореспоменатия сюжет, като го развива в нова насока. Тук действащите лица пак са три: Бубата, Паякът и Пчелата (последната е съдникът, който в предишния текст беше представен от слугинята Иванка). Действието е сведено само до диалог. И извителността на баснята е насочена в друга посока: тя осмива ония бездарни, но завистливи автори, които не могат да понесат спокойно чуждите успехи и винаги намират да кажат по нещо лошо за произведенията на „истинските предачи“. Вероятно в този вариант Михайловски е имал предвид себе си и своите критици.

Паралел на втория текст представлява баснята „Слънцето и Праха“. Тя изразява една често повтаряна мисъл на Михайловски за временната популярност и истинската слава, която, макар и затъмнена за момент, не угасва никога. И тук той има предвид пак себе си и съдбата на своето творчество, както тази непрестанно вълнувала го мисъл откриваме и в трети паралел — баснята „Слънце и Светулка“ (също издадена за първи път — от Иван Богданов). И в нея Михайловски извлича поука — временната популярност винаги избледнява и се забравя, щом изгрее истинската слава.

№ 8 — „ОРЕЛ И ПТИЦИ“

Публикувана е в „Железни струни“¹⁸, а и в „Събрани басни“, откъдето е взето и заглавието, поставено от Иван Богданов.

Баснята има сюжет, зает от Бенсерад:

Le milan une fois voulut payer sa fête;
Tous les petis oiseaux par lui furent priés;
Et comme à bien dîner l'assistance était prête,
Il ne fit qu'un repas de tous les convivés.

(Веднъж да си направи угощение решил орелът.
Всички малки птици при себе си поканил;
на пиршеството те с желание се отзовавали,
затуй вечеря негова те всичките станали.)

При Ст. Михайловски този сюжет се разширява с пояснения на обстоятелствата, с епитети и изреждания.

Баснята има политическа насоченост. Орелът, „душегубец хвърковат“,

тоз зъл и кръвожаден тат,
забулван под титлата Цар на небето —

е персонификация на Фердинанд (и на всеки коронован тиранин изобщо). А що се отнася до лакомите и наивни гости, това са онези тогавашни партии, отдали се помежду си на партизански борби, и онези „искатели на добродетели“, както ги нарича поетът, които си въобразявали, че е голяма чест и голямо преимущество да бъдеш гост на царската трапеза. Те в крайна сметка остават жестоко изиграни от хитрия монарх, отправил им покана, за да може да ги използва за своите коварни цели, а после да ги остави за изкупителна жертва

¹⁸ Стоян Михайловски. Железни струни. С., 1890, с. 35, под № XXXIII.

на всеобщото възмущение, като самият той се отдръпва в сянка. По този повод Михайловски е обичал често да използва следната народна поговорка: „При Царя — пълен ти джоб, при Царя — пълен ти гроб.“

№ 9 — „МАГАРЕ В ЛЪВСКА КОЖА“

Най-старият текст на баснята се намира в цикъла „Книга на разума и на любовта“ под № 185¹⁹. Промени в поучението ѝ се съдържат във варианта, поместен в сп. „Българска сбирка“, в цикъла „Басни“ — № 5, а промени в първия стих са направени в „Съчинения“, т. I в цикъла „Недомлъвки“ — № 50.

Заглавието е поставено за пръв път от Иван Богданов в „Събрани басни“²⁰.

Подобен сюжет намираме разработен у Лафонтен. У Виктор Юго срещаме вариант на този сюжет, но както за него, така и за Лафонтен източникът е един и същ — Езоп — „L'âne qui passait être un Lion“ („Магарето, което си даваше вид на лъв“). Считаме, че не Лафонтеновата басня „L'âne vêtu de la peau du Lion“ — („Магарето, преоблечено в лъвска кожа“), а тази на Юго — „Fable ou Histoire“ („Басня или история“) — е по-близка до разработката на същия сюжет у Михайловски. Вероятно при написването на своята творба нашият автор е имал предвид и двете басни и затова в своята е съчетал елементи и от двете. От Лафонтен той е заел образа на магарето (понеже у Юго това действащо лице е маймуна), прибавил е, че вятърът е духнал лъвската кожа, докато у Юго това прави едно свирепо животно — belluaire, — което разкъсва кожата и посочва на изплашените животни измамника-маймуна.

Както великият френски поет визира Наполеон III, така и при Михайловски подтекстът на баснята му е с насоченост срещу Фердинанд.

№ 10 — „ЛОЗА И БРЕСТЕЦ“

Баснята е поместена първоначално в сп. „Българска сбирка“, в цикъла „Басни“ под № 47²¹.

Тя представлява рецепция на френската басня „La Vigne et l'Ormeau“ от Капел, публикувана също в „Trésor poétique“ на с. 153:

La vigne devenait stérile,
Dépérissait faute d'appui;
Un ormeau devint son asile:
„Si par moi, disait-il, je ne porte auquin fruit,
Je soutiendrait du moins une plante fertile“.

(Лозата да дава плодове престана,
подкрепа липсваше ѝ вече,
бръст един опора нейна стана:
— Ако самият аз безплоден и да съм бил,
растение плодородно то аз съм подкрепил.)

Михайловски почти дословно се придържа към първоизточника, но променя произлизащата от самата постъпка поука, допълвайки я със следния текст:

„Вземете
урок от тази басня, богаташи, и помнете,
че само като не щадите
имането си, вий ще го узаконите!“

¹⁹ Църковен вестник, год. XII, бр. 22, от 31. V. 1914, и сп. Българска сбирка, год. XX кн. 10, 1914 г.

²⁰ Стоян Михайловски. Събрани басни, с. 93.

²¹ Българска сбирка, год. XXI, 1915, кн. 2.

Така поетът придава на баснята си дидактичен тон и характер.

№ 11 — „ЗМИЯ И ПИЯВИЦА“

Появява се за първи път в „Novissima verba“, в цикъла „Rinforzando“. Близък неин паралел е баснята „Мухата пита защо я мразят хората“.

По същество „Змия и пиявица“ е пряка рецепция на „La Vipère et la Sangsue“ от Льо Байи²². Намираме я разработена и у Флориан под същото заглавие. Но можем да считаме, че баснята на Михайловски е по-близка до тази на Льо Байи:

Nous piquons toutes deux, commère,
A la sangsue disait la vipère;
Et l'homme cependant te recherche et me fuit;
D'ou vient cela? — D'ou vient? — répliqua la sangsue. —
C'est que ta piqûre le tue
Et que la mienne le guérit.

(И двете еднакво хапеме, кумице, —
на пиявицата говореше змията. —
Но човекът търси тебе, а от мене бяга.
Защо така? — Защо ли? — пиявицата ѝ отвърна. —
Защото твоето ухапване ги умъртвява,
а моето — изцелява.)

№ 12 — „ГАРВАН И ОРЕЛ“

Михайловски е използвал сюжет от Лафонтен — „Le corbeau voulant imiter l'Aigle“²³ („Гарванът, който пожелал да подражава на орела“).

Този път, обратно на влечението си към амплификация, авторът е постигнал *удивителна стегнатост*, изразителност и краткост — само в 13 стиха, докато Лафонтен в двойно по-голям обем прави и подробни описания, които при Михайловски са отпаднали.

№ 13 — „ПЛЪХ И КОСТЕНУРКА“

Печатана е за първи път в „Currente calamo“ — 1890 и наново ни напомня баснята на Лафонтен „Le Rat de la ville et le Rat des champs“ („Градският плъх и полският плъх“). А и поуката е една и съща — „своето“, макар и скромно, е за предпочитане пред опасното съжителство с големците и споделянето на техните блага.

№ 14 — „МАГАРЕ И БОГОМОЛЦИ“

Публикувана е в сп. „Библиотека Свети Климент“ — също в цикъла „Декемврийска книга“, и в „Novissima verba“ под № XXXI. Заемката е правена от Лафонтен: „L'Ane portant des reliques“ („Магарето, носещо реликви“). При двамата автори поуката е изказана различно, но смисловата ѝ значимост е една и съща.

²² Trésor poétique, p. 153.

²³ La Fontaine. Fables, contes et nouvelles, Bibliothèque de la Pléiade.

При Лафонтен:

В лицето на сановник неизвестен
тъпата на отличителните знаци
отдава почитта си...

При Михайловски:

...свят товар не прави от животно
грубо свята твар...

№ 15 — „РАК И РАЧЕ“

И нейният сюжет е заимствуван от Лафонтеновата басня „L'Ecrevisse et sa fille“ („Ракът и неговият син“).

За първи път Михайловски печата баснята в цикъла „В живота щом се све-
чери, в душата се развиделява“²⁴. И тук, както в басня № 11, сюжетът е пресъз-
даден много по-сбито и по-живо, в диалогична форма. И поуката, заключена
в последната ответна реплика на Рачето, е по-категорична и по-ясно изведена.

* * *

Ще разгледаме тук и примери от така наречените „псевдобасни“ на Стоян Михайловски. Такова жанрово обозначение носят ония негови произведения, които по външен вид напомнят басни, но на които липсва необходимият за спецификата на този жанр повествователен елемент. По съдържание те са лирически късове. Михайловски започва да печата множество от тях след 1900 г.²⁵ Като пример за подобна „басня“ можем да посочим произведението на Михайловски, носещо заглавие „Първенството на краката“. Сюжетът наново е зает от Лафонтен — „Les Membres et l'estomac“ („Краката и стомахът“).

Краката имали голямо самочувствие и считали, че земята е само тяхна, понеже те именно вървели по нея. Но, казва Михайловски:

Ръце, език, уши и мозък
отвърнали: — Да, вий вървите по земята,
това е знайно!
Ала опитайте се да вървите,
подир като се разделите
от нас!

Докато при Лафонтен поуката цели да вразуми несговорчивите, Михайловски извежда следната съвсем дидактична поука, изразяваща един от политическите му възгледи:

Чираци, калфи, ръкоделци всевъзможни,
които кряскате: — Светът чрез нас живее!
Разбрахте ли каква поука
се крие в тази басня!

Такъв отговор дава Михайловски на засилващите се у нас пролетарски възмущения, чиято същност той не разбира.

В друга псевдобасня, отпечатана в цикъла „Книга на разума и на любовта“ под № 109²⁶, авторът развива следната мисъл на Волтер: „Всеки народ има такова управница, каквито заслужава“:

²⁴ Преглед, год. I, кн. V, 1908

²⁵ Вж. например в сп. Българска сбирка, год. XX и XXI, и в Църковен вестник, год. 1911—1913.

²⁶ Църковен вестник, бр. 7, год. XV, 1914.

Дървари, въглищари, каменари
и биволари —
народен вожд избират —
разискват, спорят, крещат... И кого намират
най-сетне за добър? — Един магаретар.
В царството на тиквите кратуната е цар.

Вариант на тази басня е и творбата на Михайловски „Градинар и трън“. Текстът представлява френски превод на арабския баснописец Локман — „Le Jardinier et la Roncée“²⁷.

Разработена е същата вълнувала го мисъл, която намира широко място в неиздадените му съчинения по „Философия на новобългарската история“.

* * *

При разглеждането на басненото творчество на Стоян Михайловски ние започнахме с най-върховите му постижения в този жанр, които бележат и началните му разработки в него. Тези първи басни, както отбелязахме, надминават в идейно и понякога в художествено отношение френските си първообразци. Те именно обезсмъртяват името на Михайловски.

Но за съжаление трябваше, разглеждайки басните в хронологичната им последователност, да стигнем и до т. нар. „псевдобасни“, които несъмнено стоят по-долу не само от френските първоизточници, но и се намират в „подножието“ на първите творби на разглеждания автор. В тях Михайловски дава най-често израз на погрешните си политико-обществени представи и размисли, в основата си почерпани от друг вид съчинения на френски автори. В голямото си мнозинство това са философски и социологични съчинения, чиито автори в болшинството си са апологети на Реставрацията и на Третата република във Франция, или пък, от друга страна, принадлежат на класическия френски XVII в.

Като разглеждаме и едните, и другите басни, неволно придобиваме впечатлението, че те са били писани от двама напълно противоположни по дух и по схващания автори.

У Стоян Михайловски, у този „Homme duplex“ („двойствен човек“ — лат.), както той самият често се нарича, съжителствуват две лица, двама творци, единият от които например пише:

Напред! Със труд, и ум, и дързост
се вдигат цели планини!

Напред! Тук долу, всяка мъдрост
в таз думица стои!

(„Suspiria de profundis“ — 1884)

А другият с мрачен песимизъм отрича казаното от първия:

Напред! О, нищожна реч, о, тъмно игрословие
на иступленици, или на духопомрачени!...

Безмислица, оставена от старите софисти,
достигнала от век на век до нас, псевдоучени!...

(„Историята на една душа“. — Сп. „Денница“, 1884)

Дидактичните и слаби в художествено отношение псевдобасни принадлежат на перото на „втория“ автор у Стоян Михайловски.

²⁷ Nouvelle Bibliothèque populaire, № 19, Chefs-d'œuvre de la fable.